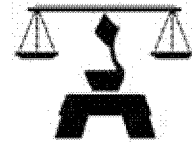

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שעי' מוסדות מענה שמחה י-ם
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון חודש אלול התשס"ח גליון מס' 15

בית דין לענייני ממונות ובית הוראה

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים" שעי' כולל חושן משפט "אוהל יוסף"

בית הוראה מיועד לבידור ענינים הקשורים לדיני ממונות, בו ניתן להתייעץ עם חברי בית הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן בעריכת חוזים, צוואות וכדו' ללא צורך בקביעת תור. ניתן לקבל תשובות גם באידיש, באנגלית ובצרפתית.

בית הוראה פתוח בימים א' - ה בין השעות 15:30-18:40,

וביום ו' בין השעות 11:00-13:00.

ניתן לפנות בשעות אלו גם בטלפון: 02*502*3637

או כל היום בפקס: 02*502*3655

כמו"כ ניתן לקבוע תור לדיינים ללא תמורה בביה"ד נתיבות חיים

בפ"ז: 052*7642*346

הדיינים נערכים בשפות עברית, אנגלית ויידיש.

דוא"ל: E-mail: beisdin@neto.net.il

זים א'	הרב א. בוטמן שליט"א	הרב י. הול שליט"א
זים ב'	הרב י.מ. נילינגר שליט"א	הרב א. שפירא שליט"א
זים ג'	הגאון הרב י. שובקס שליט"א	הרב א. פלג שליט"א
זים ד'	הרב י. כ"ץ שליט"א	הרב א. שפירא שליט"א
זים ה'	הרב י. פליישמן שליט"א	הרב א. דרברמדיקי שליט"א
זים ו'	הגאון הרב נ. נוסבוים שליט"א	הרב מ. ווילינגר שליט"א

מזכירות בית הדין

תוכן הענינים

- א. פסקי הלכות - שמיטת כספים חלק ב' - כיצד עורכים פרוזבול
- ב. כתיבת פרוזבול שלא מדעת המלוה
- ג. הנהנה מממון חבירו בטעות - האם חייב לשלם וכמה

פסקי הלכות - שמיטת כספים - חלק ב' - כיצד עורכים פרוזבול

הרב יוסף פליישמן שליט"א

1. יש חמש דרכים לעשיית פרוזבול, ונבאר אותן בדינים 1,5,6,7,8, הדרך הפשוטה היא שהמלוה בא לפני שלושה אנשים ואומר 'בפניהם' 'מוסרני לכם פלוני' ופלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל' חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה', והדיינים מאשרים בכתב שהמלוה אמר לפניהם נוסח זה, ומוסרים ביד המלוה'.
2. נחלקו הראשונים מי הם הדיינים הכשרים לערוך פרוזבול. הרבה ראשונים סוברים שצריך להיות בית דין של גדול הדור

המשך כמ"כ ב'

ביה"ד יפתח לפונים ביום ו' כ"ז אלול בין השעות 11:00-13:00
וביום א' כ"ח אלול בין השעות 13:30-15:30
לעריכת פרוזבול ומסירתו בבית הדין.

1. יש קצת משמעות במאירי גיטין דף לו ע"א ובלבוש חו"מ סי' סד סעיף יט שצריך גם לכתוב בשטר הפרזבול לשון 'מוסרני', ובספר ראשית ביכורים ח"ב סי' א כתב שלכתחילה צריך לכתוב לשון 'מוסרני', בנוסח פרוזבול שעשה החזון איש בשנת תשי"ב אצל הגר"ש ואזנר שליט"א כתב לשון 'מוסרני' ואחר כך חזר וקרא לשון זה, כספים ופרזבול פ"ט הערה ד, ואפשר שהם חששו לשיטת אלו. אמנם רוב הפוסקים סוברים שאין צורך לכתוב נוסח זה אפילו לכתחילה, וכן סתמנו בפנים. 2. כך הוא נוסח פרוזבול במשנה שביעית פרק י משנה ד. 3. היינו שיש לפרט שמות הדיינים. והטעם, כתב המבי"ט בח"ב סי' רכה, כדי שיוכלו לדעת אם הדיינים כשרים לעשיית פרוזבול, שהרי יש שאינם כשרים לעשות פרוזבול, וכפי שיבאר להלן. עוד כתב שאם הדיינים עצמם חותמים על הפרזבול כדיינים (ולא עדים אחרים), אין צורך להזכיר שמותם כגוף השטר. אבל הכנסת הגדולה בהגהות הטור אות לב מדייק מלשון הטור שאפילו אם הדיינים חותמים יש לפרט שמותם, וכן לשון הסמ"ע בס"ק לח. כתב בספר זיו היס סי' ה הלכה ב שאין המלוה צריך לפרט שמות הדיינים כשאומר הנוסח הדיינים, אלא אומר "מוסרני לכם", שהרי הדיינים לפניו, ומה צורך לפרט שמותם. אמנם דעת הסמ"ע בס"ק לח נראה שאף כשאומר המלוה בעל פה צריך לפרט שמות הדיינים. ובנוסח הפרזבול של ר"י אלברצלוני שמובא בבית יוסף אין המלוה מפרט שמות הדיינים רק אומר "אתם הדיינים". וכן בנוסח הפרזבול שבקצור שו"ע סי' קפ סעיף טו אינו מפרט השמות אפילו כשהדיינים חותמים על הפרזבול בלשון עדים, ואינו ניכר מתוך הפרזבול מי הם הדיינים. וכן בנוסח הפרזבול בשו"ע הרב הלכות הלואה סעיף לה אינו מזכיר שמות הדיינים כלל. 4. בנוסח המשנה מוזכר המלה פלוני שתי פעמים - "פלוני ופלוני", אבל הטור והשו"ע כתבו שלוש פעמים. הצורך לכתוב שלוש פעמים תלוי בשאלה אם פרוזבול הנעשה בפני שני דיינים כשר, ויבאר א"ה בגליון הבא. 5. גירסת המשנה שלפנינו 'שכל חוב', אמנם יש הגורסים 'כל חוב' ולא 'שכל'. ובספר שמיטת כספים כהלכתה כשביבי אש סי' כג בסק"ג מבאר שיש מעלה בנוסח 'כל חוב', שנוסח 'שכל חוב' משמע שמוסר מודעה שיוכל לגבות כל חוב, אבל נוסח 'כל חוב' משמעו שמוסר לבית דין כל חובותיו, נוסח זה עולה בקנה אחד עם הסוברים שתקנת פרוזבול היא כהרחבה של הדין ששנינו במשנה ב שהמוסר שטרותיו לבית דין אין החובות נשמטים מן התורה, והדיל תיקנו שאם מוסר חובותיו, אף אם אינו מוסר שטרותיו בפועל, אינם נשמטים כאילו מסר השטרות, וכפי שכתב הסמ"ע בס"ק לט. 6. כן כתב הר"ש בפירוש המשנה שביעית שם משנה ד. 7. יסוד המחלוקת הוא בגיטין דף לו ע"ב "אמר שמואל לא כתבין פרוזבול אלא אי בני דינא דטורא אי בני דינא דנהרדעא... כי תקין הלל לדרי עלמא כגון בי דינא דיריה וכתב אמי ורב אסי דאלימי לאפקוני ממונא אבל לכולי עלמא לא". עוד אמרו שם בגמ' "רבנן דבי רב אשי מסרי מיליהו להדרי". ונחלקו הראשונים בפירוש דברי שמואל והאם הלכה כמותו, דעת בעל העיטור וכן היה סובר רבינו חם, שהיות שאין לנו היום בית דין מומחים כבית דינם של רב אמי ורב אסי, אי אפשר לכתוב פרוזבול כלל. וא"כ חזר בו רבינו חם וסבר שכל בית דין חשוב שבדור יכול לכתוב פרוזבול, וכן הוא דעת הר"ן. וראייתו של רבנו חם מרבנן דבי רב אשי שמסרו מיליהו להדרי, ולא מסרו לרב אשי עצמו, ועל כרחק שאין צורך גדול כרב אמי ורב אסי. והרמב"ם כתב "אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם, אבל שאר בתי דינים אין כותבין". הר"ן והבית יוסף מפרשים בדעתו שכל בית דין חשוב שבדור יכול לכתוב פרוזבול. והרמב"ן שם והרא"ש בס"י יג סוברים שאין הלכה כשמואל היות שרבנן דבי רב אשי חולקים עליו, וכל שלשה כשרים יכולים לכתוב פרוזבול.

נוסח פרוזבול לפני בית דין

הגרי"ל קניבסקי - עיין פסקי דינים דין 1

אנחנו בית דין חתומים מטה בא לפנינו _____ ואמר לנו מוסרני לכם בית דין שכל חוב שיש לי בין בשטר בין בעל פה שאגבנו כל זמן שארצה, וכדאמר לנו כל הנ"ל עשינו לו לראיה שטר זה ביום _____ להודש אלול שנת ה'תשס"ח פה _____ ולראיה באנו על החתום

נאום: _____
נאום: _____
נאום: _____

נוסח פרוזבול לפני ג' אנשים

הגרי"ל אלישיב - הליכות שדה אלול תשנ"ד
עיין פסקי דינים דין 6

אנחנו החתומים מטה מאשרים שבא לפנינו _____ ואמר לנו הריני מוסר לבית דין חשוב שבעיר _____ הלא המה הרב _____ והרב _____ שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, ואם אין מועילה מסירה אלא בפני בית דין הריני מוסר לפניכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והואיל ו _____ מסר פרוזבול כתקון רבנן כתבנו לו לראיה שטר זה ביום _____ להודש אלול שנת ה'תשס"ח פה _____ ולראיה באנו על החתום

נאום: _____
נאום: _____
נאום: _____
נאום: _____

נוסח פרוזבול ע"י שליח - לאשה ולמי שאינו יכול להופיע בעצמו

בבית דין

מהגרי"ל קניבסקי - עיין פסקי דינים דין 7

אנחנו בית דין חתומים מטה בא לפנינו _____ ואמר לנו שהוא שליח של _____ ששלחוהו לעשות פרוזבול וכך אמר לנו _____ השליח ש _____ מוסר לנו כל חובות שיש לו שישבם כל זמן שירצה, וכל זה נמסר לנו ביום _____ להודש אלול שנת ה'תשס"ח פה _____ ולראיה באנו על החתום

נאום: _____
נאום: _____
נאום: _____

נוסח פרוזבול הנשלח בכתב לביה"ד "נתיבות חיים"

בפקס מס': 02-5023655 עד ליום ו' כ"ו אלול בשעה 11:00

עיין פסקי דינים דין 8 והערה 31

הריני מוסר לכם הדיינים הרב נפתלי נוסבוים והרב יצחק שובקס והרב אשר פלג או דיינים אחרים מבית דין נתיבות חיים בירושלים עיה"ק שכל חוב שיש לי ושיהיו לי עד ערב ראש השנה שאגבנו כל זמן שארצה.

נאום: _____ (חתימת המלוה בכתב ברור)

המלוה שולח נוסח זה חתום לבית דין (באמצעות הדואר או באמצעות פקס), ובית הדין כותב על אותו דף כדלהלן:

אנחנו בית דין חתומים מטה הגיע לפנינו הכתב שעל דף זה וכתוב בו ש _____ מוסר לנו כל חוב שיש לו שישבם כל זמן שירצה וחתום בו _____ ואין אנו מכירים חתימת ירו, וכמו שכתב לנו עשינו לו לראיה שטר זה ביום _____ להודש אלול שנת ה'תשס"ח פה הירושלים עיה"ק.

ולראיה באנו על החתום
נאום: _____
נאום: _____
נאום: _____

המלוה צריך לברר טלפונית שהמכתב הגיע לבית דין ונחתם כדן לפני ראש השנה.

המשך מס' א'

או בית דין שקבלוהו עליהם אנשי העיר וכן פסק המחבר וכן נוהגים בני ספרד. ויש ראשונים שסוברים שאין צריך בית דין קבוע, ואפשר לערוך פרוזבול על ידי כל שלשה אנשים המבינים ענין פרוזבול¹⁰. וכן פסק הרמ"א¹¹, וכן נוהגים רבים מבני אשכנז¹².

3. לדעת המחבר שצריך בית דין חשוב יש להקפיד שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה¹³, ואף לדעת הרמ"א שאין צריך בית דין חשוב, דעת הרבה פוסקים¹⁴ שיש להקפיד על זה, ויש שהקילו בזה¹⁵.

4. הרבה סוברים שאפילו לדעת המחבר אין לחוש אם הדיינים קרובים למלוה או ללוה¹⁶.

המשך מס' ב'

8. שכיון שקבלוהו עליהם יש להם כח של הפקר בית דין הפקר. כמבואר בשו"ע חו"מ סי' ב, ועיין הערה 9. אמנם צריך עיון שהרי אין כח לבית דין הקבוע בעיר רק להפקיע ממון של אנשי העיר, ואם כן האיך יוכל מלוה שהלוה ללוה מעיר אחרת לכתוב פרוזבול בבית דין שכעיר, והרי אין כח לבית דין שכעירו על הלוה שהוא

מעיר אחרת. ואולי אפשר לומר שכל לזה מקבל עליו סמכות בית דינו של מקום המלוה, ולענין פרוזבול מועיל אם קבלו את הבית דין עליהם, כמבואר במרדכי גיטין סי' שעט שמועיל אפילו אם קבלו עליהו שלושה רועי בקר. וצריך עיון אם אפשר לסמוך על זה למעשה, ובנוסף לכך כל זה יועיל רק אם המלוה כותב פרוזבול בעיר שהיה גר בשעת הלוואה, אבל אם עבר לעיר אחרת, לא יוכל לעשות פרוזבול בעיר שגר שם עכשיו, ולכן עדיף שיכתוב פרוזבול בבית דינו של גדול הדור שבכוחו להפקיע ממון של כל אחר ואחר, כמבואר בחו"מ סי' ב. 9. המחבר פסק בסעיף יח כדעת ספר התרומות בשער מה את טז שסובר שצריך "שלושה בקיאים בדין ובענין פרוזבול ויודעים מצות שמיטה והמחוס רבים עליהם באותו עיר באותו זמן כפי דינא דרב אסי ורואיים להפקיע ממון בני עירם בתקנתם הנראה להם כמו הם בדורם", הרי שפוסק כשמואל, וסובר שבית דין שקיבלוהו הציבור עליהם הרי הם כבית דינם של רב אמי ורב אסי, שיכולים להפקיע ממון. 10. המבי"ט בחי"ב סי' פא מחדש שאפילו לדעת הראשונים שפסקו שלא כשמואל, אם יש בית דין יותר חשוב בעיר, אין לאחרים לכתוב פרוזבול, אלא אם כן המלוה והלוה הם תלמידי חכמים, בדומה לרבנן דבי רב אשי, ופרוזבול שלא נעשה בבית דין החשוב בעיר, ואין המלוה והלוה תלמידי חכמים, פסול. והשו"ך בסק"ה מצייין לחשובה זו. ובספר דרך אמונה ס"ק צא כתב שלא נהגו כן, וכן פסקו הקצור שלחן ערוך בס"ק טו והשו"ע הרב. ובקיצור שלחן ערוך כתב שהדיינים צריכים להיות בני תורה. 11. הרמ"א פסק בסעיף יח כדעת הרמב"ן והרא"ש, וכן כתב בביאור הגר"א סק"ל"א שהרמ"א פסק דלא כשמואל. 12. בספר דרך אמונה ס"ק רט מכיא שהחזון איש עשה פרוזבול בפני בית דין חשוב, אם לא היתה שעת הרחק, וכן כתב בספר זיו הים הלכה ב שהחזון איש עשה אותו שליח בכתב שיעשה עבורו פרוזבול בבית דין של העדה החרדית בראשות הגרי"צ דושינסקי, וכן בנוסח הפרוזבול של הגרי"ש אלישיב שליט"א המובא בהליכות שדה גליון 126 ובעלון זה, ועוד הקפיד להדר כשיטת המחבר. ומאיירך בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' עב כתב שנהגו כפראג כדעת הרמ"א, וכן הוא בנוסחאות הפרוזבול שבקצור שו"ע, שו"ע הרב ושערי צדק לכמח"ס חיי אדם. וכן נהג הגר"שז"י אויערבאך שלא להחמיר כדעת המחבר (כמובא בספר שלמי מועד בשם בנו הגר"ש שליט"א, וכן נראה בפרוזבול שערך עבור נכדו, צילום ממנו מודפס בספר דיני שביעית השלם בהוצאת דגל ירושלים). 13. שדיינים הקרובים זה לזה פסולים לדרן, כמו שנפסק בחו"מ סי' ז טע"ף ט, ודיינים פסולים אינם יכולים להפקיע ממון, ולשיטת המחבר דיני בית דין לענין פרוזבול חמורים יותר מדיני בית דין לדרן בדיני ממונות. וכן פסק המהריק"ש בהגהות על השו"ע ס"ק יח שדיינים הקרובים זה לזה פסולים. 14. כן פסק בשו"ת נטיעה של שמחה סי' פט. ולדעת המבי"ט שלכר"ע צריך בית דין החשוב בעיר, ודאי שצריך בית דין שכשר לדרן. ואפילו לנוהגים כדעת הרמ"א ודלא כהמבי"ט כתב בספר הלכות שביעית בכסא רוד ס"ק פט שצריך להיות בית דין הכשר לדרן. 15. כן כתב בספר שמיטת כספים כהלכתו שביבי אש סי' כב סק"ג בשם הגר"ש וזנר שליט"א. וכן שמעתי מנכד הגר"שז"י אויערבאך, כי הגר"שז"י ישב כדיין יחד עם בנו לערוך פרוזבול עבורו (צילום של אותו פרוזבול מודפס בספר דיני שביעית השלם בהוצאת דגל ירושלים), ואולי סובר שדיינים הכשרים להתרת נדרים כשרים לכתיבת פרוזבול, שבשניהם אין הדיינים דנים, ולענין החרת נדרים מכשיר בשו"ת יפה נוף סי' קא שני דיינים הקרובים זה לזה. וכן דקדק בשו"ת מנחת צחק ח"ו סי' קמ בדברי המהריק"ש שאם אין צריך בית דין חשוב, יש להכשיר אפילו קרובים, אמנם בשו"ת נטיעה של שמחה לא פירש כן בדעת המהריק"ש. 16. כן כתב המהריק"ש בס"ק לא, וטעמו שפרוזבול הוא כהקנת החובות ואפשר להקנות לקרובים. וכן כתב בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' עב, וטעמו שפרוזבול אינו רק זכר בעלמא להשמטת כספים. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' קמ, וטעמו כיון שכל ענין פרוזבול אינו אלא מדרבנן, הקילו. וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' כג אות ב וטעמו שהדיינים אינם מעידים או דנים, רק שהמלוה מוסר להם את חובותיו. המנחת יצחק תמה על טעם זה, שהרי הדיינים חתומים כדי שיוכל המלוה להוכיח שהיה לו פרוזבול, ויש ליישב שכיון שהמלוה נאמן לטעון פרוזבול היה לי ואבד, אין צריך שיהיו הדיינים כשרים לעדות. אמנם התומים בס"ק כג מסתפק אם הדיינים יכולים להיות קרובים ללוה ולמלוה.

5. מי שנמצא במקום שאין שלשה דיינים הכשרים לכתוב פרוזבול, או שרוצה לעשות פרוזבול בפני בית דין קבוע, כדעת המחבר, ואינו נמצא בפניהם, נחלקו הראשונים¹⁷ אם המלוה יכול למסור חובותיו לבית דין פלוני שלא בפניהם אלא לפני עדים. הרמ"א פוסק שיכול¹⁸, אבל יש פוסקים אשכנזים שהחמירו בדבר¹⁹. כדעת המחבר נחלקו הפוסקים²⁰, ופוסקי דורינו הקילו לבני ספרד לנהוג כן, וכן נהגו מקדמת דנא²¹. אף לדעת המקילים צריך שהעדים שמוסר בפניהם לא יהיו קרובים לא למלוה ולא ללווים ולא זה לזה²².

6. יש מבני אשכנז המחמירים כדעת המחבר שצריך בית דין חשוב, ועושים פרוזבול בפני שלשה אנשים כשרים, ומתנים בלשון זה: אם אפשר מצד הדין למסור לבית דין שלא בפניהם, אני מוסר את כל החובות לבית דין פלוני (שהוא בית דין חשוב), ואתם עדים על זה, ואם אי אפשר למסור לבית דין שלא בפניהם, אני מוסר את כל החובות לבית דין זה (שהוא עומד לפניהם)²³. הנוהגים כן צריכים להקפיד ששלשה אנשים אלו לא יהיו קרובים לא למלוה ולא ללווים ולא זה לזה²⁴.

7. לדעת המחמירים שאי אפשר למסור חובותיו לבית דין שלא בפניהם, יש הרבה הסוברים שאפשר לשלוח שליח לבית דין שיעשה פרוזבול בשמו, ויש שחלקו גם בזה²⁵, ונוהגים להקל באשה שיש לה חובות משל עצמה²⁶, ואינה רוצה לעמוד בפני בית דין, שתעשה שליח לעשות פרוזבול עבורה²⁷.

התקן נסח ג'

17. איתא בירושלמי שביעית פ"י ה"ב "רבי חזקיה בשם רבי ירמיה, ואפילו אם נתונים ברומי". המרדכי בגיטין ס"י שעט מביא דעת רבינו יחיאל שאי אפשר לעשות פרוזבול בלי להופיע בפני בית דין, הוא או שלוחו, ודעת רבינו אביגדור שמפרש את הירושלמי שאפשר לעשות פרוזבול אפילו אם הדיינים הם ברומי ואינו יכול להופיע בפני בית דין, הוא או שלוחו, ודעת רבינו אביגדור שמפרש את הירושלמי שאפשר לעשות פרוזבול אפילו אם הדיינים הם ברומי ואינו יכול להופיע בפניהם. מאידך, הרמב"ן בגיטין דף לו ע"א ד"ה ומי איכא, הריטב"א שם ד"ה מתניתין והר"ן בדף יח ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה פיסקא מפרשים דברי הירושלמי שאין הכוונה שהדיינים נמצאים ברומי אלא שהשטרות של המלוה נמצאים ברומי ואין המלוה מוסר השטרות עצמם ליד בית דין. וכן מוכח בחידושי הרמב"ן בחולין דף ד ע"א ד"ה ויש מקשה שכתב שיש טירחא רבה לבא לבית דין לעשות פרוזבול, ואם יכול למסור שלא בפניהם אין שום טירחא. גם מפרשי הירושלמי נחלקו בפירוש מימרא זו, הפני משה והמהר"א פולדא מפרשים כהמרדכי, והר"ש סידליאו מפרש כהרמב"ן.

18. דעת המרדכי הובאה בבדק הבית ונפסק ברמ"א סעיף כ. וכן עשה הגר"י אדלר בעצמו כמבואר בשו"ת חתם סופר ס"י נ, וכן פסקו החיי אדם בשערי צדק ס"י כא אות ו, הקצור שלחן ערוך (שם), שו"ת תשובה מאהבה (שם) ובספר כרם ציון ס"י כ אות טו. 19. התומים ס"ק כא חולק על הרמ"א שפסק כהמרדכי, וראייתו מהראשונים שנתקשו איך למסור פרוזבול לפני בית דין מומחין, על כרחך שחולקים על המרדכי. גם הפאת השולחן בס"י טט ס"ק עה הסכים לתומים. וכבר קדמו הם של שלמה בפרק השולח ס"י מו שפסק על דברי המרדכי, שמשמעות הגמ' והתוספות היא שצריכים להופיע בפני בית דינם של רב אמי ורב אסי או של רבינו תם בדורו. אמנם הרבה פוסקים סברו כהרמ"א, הובאו בהערה 18. 20. המחבר בסעיף כא העתיק לשון ספר התרומות בשער מה אות יז וז": "הולך המלוה אצל שלשה עדים... ואומר: הו עילי סהדי וחזו דנאא מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים דאינון פלוני ופלוני ופלוני דיינים שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים. ואי יחתמו ביה דייני, טפי מעלי, ואין צריך שם עדים". ובביאור הגר"א ס"ק לט מביא שהמקור לדין זה הוא הירושלמי שאפילו נתונים ברומי, ובס"ק מפרש דהתימו דיינים - שהדיינים במקומו של המלוה, ולפי פירושו המחבר פוסק שיש מעלה לבוא בפני הדיינים, אבל אינו מעכב, כהמרדכי. גם המבי"ט בח"ב ס"י פא מפרש דברי ספר התרומות כמו שפירש הגר"א דברי המחבר, שהמלוה אינו עומד בפני בית דין. אמנם בספר הלכות שביעית כסא דוד ס"ק צח ובספר שמיטה כספים כהלכתה שביבי אש ס"י יח סעיף ח הקשו שלשון ספר התרומות "ודי לו אם יחתמו לו אותן עדים באותו פרוזבול שהם ראו כי בפניהם מסרו מסרו בפני הדיינים" משמע שהעדים מעידים שהמלוה עמד בפני הדיינים. 21. כן פסקו בשו"ת יביע אומר ח"ג תר"מ ס"י ו ובספר אור לציון בהלכות השמטה כספים. ומביאים שכן נהגו בבית דין של ההקדוה לב בירושלים, וכן אצל בנו. וכתב בשו"ת יביע אומר שאין הלוה יכול לומר קים לי נגד דין זה, שאי אפשר לטעון קים לי נגד המנהג. יש להעיר שהיה נהוג לומר ללספרים שאינם יכולים לערוך פרוזבול לפני כל שלשה, רק בפני בית דין שיכול להפיק ממון, שאינו מצוי בזמנינו, ואם מקילים למסור שלא בפניהם, יוכלו לעשות פרוזבול בקל. 22. כן כתב בספר שמיטה כספים כהלכתה פרק טו הערה י, וטעמו ששלשה אנשים אלו הם עדים על המעשה שמסר חובותיו לבית דין חשוב, ודינם ככל עדים שצריך שלא יהיו קרובים, ולא הקילו להכשיר קרובים רק להיות דיינים. 23. כן כתב הגר"ש אלישיב שליט"א בנוסח פרוזבול סידר, וכן הוא בנוסח הגר"מ שטרנבוך שליט"א (הובא בסוף ספר שמיטה כספים ופרוזבול). 24. עיין הערה 22. 25. בספר זיו הים הלכה ב סק"י מדמה דין פרוזבול לדין התרת נדרים, שכתב הר"ן בנדרים דף ח ע"ב שאפשר להתיר על ידי שליח. אמנם המהריק"ש בהגהות סעיף יט מדייק מלשון 'מוסרני' שהמלוה עצמו צריך לומר, ולא על ידי שליח, וטעמו שאמירת מוסרני לכס אינו אלא מילי, ומילי לא מימסרן לשליח. והברכי יוסף באו"ח ס"י תלד סק"ה כתב שמתחילת המהריק"ש והר"ן תלויה במחלוקת בין המהרי"ט ס"י כזו שסובר שאי אפשר להקדיש על ידי שליח דהוי 'מילי', ובין הבתי כהונה ס"י כד שסובר שאפשר להקדיש על ידי שליח, והא דקיי"ל מילי לא מימסרן לשליח, היינו רק לענין שאין השליח יכול למסור לשליח אחר, אבל המשלח עצמו יכול למנות שליח אף למילי. ומדבריהם נראה שדעת כולם שאמירת 'מוסרני' הוי 'מילי', ולא נחלקו אלא אם אפשר לעשות שליח ראשון למילי. אמנם בחידושי הגר"ע"א בגיטין ריש פרק ד כתב שכל מקום שעל ידי דיבור נעשה מעשה, אין חיסרון של 'מילי', וחולק על המהרי"ט שכתב שאי אפשר להקדיש על ידי שליח, ואם כן לסוברים שפרוזבול חל בדיבור (עיין בשו"ע סעיף כ), הרי בדיבור נעשה מעשה, ואין חיסרון של 'מילי'. בספר שמיטה כספים כהלכתה כ"ש"א ס"י כד הביא תשובה ארוכה מהגר"י געשטעטנער שליט"א להקל בעשיית פרוזבול על ידי שליח. אמנם בהלכות שביעית כסא דוד ס"ק קב מביא בשו"ת חשק שלמה כתב כדעת מהריק"ש. בספר משנה כסף סעיף כ פנים חדשות סק"ה הביא בשם הגר"פ אפשטיין שבד"ץ עדה החרדית ערך פרוזבול בשנה תשכ"ו למי ששלח שליח לבית דין. ומבאר שם שנוסח פרוזבול הנהוג בעדה החרדית הוא כפי הנוסח שהביא הבית יוסף בשם הר"י אלברצלוני, ובנוסח זה המלוה מקנה את חובותיו לדיינים אגב קרקע, וכמו שכתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס"י קט, ואם כן אינו נעשה שליח על 'מילי', אלא שליח להקנות חובות שאפשר לעשות על ידי שליח לכו"ע. אמנם יש להעיר שהסבר זה מועיל רק להלוואות בשטר שנקנים אגב קרקע, אבל לענין הלוואות בעל פה, שאינם נקנים אגב קרקע, יחשב כשליח למילי לפי המהריק"ש. יש לעיין שהנוסח הנהוג בעדה החרדית אינו מקובל לכל הדיעות, ובשו"ת אגרות משה ח"א ס"י יט וס"י כא סובר שהקנאת החובות מגרעת, ושאינו להשתמש בנוסח זה. וכן העירו עוד פוסקים. המנחת יצחק בתשובה הנ"ל בא להשיב על טענות המערערים על נוסח זה. כמו כן נוסח הפרוזבול שעשה הגר"ש"י אויערבאך (הובא לעיל) דומה לנוסח של העדה החרדית בענין זה. 26. כגון שהיא רווקה, אלמנה או גרושה. ובספר דיני שביעית השלם פרק לא סעיף כא מביא בשם הגר"ש"י אויערבאך שאשה נשואה שיש לה חשבון בנק או קרן פנסיה וכדומה שאין לבעלה זכות חתימה גם כן צריכה לעשות פרוזבול. וכן אשה שיש לה ממון שנחנה לה על מנת שאין לבעלה רשות בהם, והיא הלווה אותם לאחרים, צריכה לעשות פרוזבול, כן כתבו בספר דרך אמונה פ"ט ס"ק קיא ובספר שמיטה כספים כהלכתה שביבי אש ס"י יב סק"ט בשם הגר"ש אלישיב. 27. אשה שאינה רוצה להופיע בבית דין יכולה גם לעשות פרוזבול על ידי הכתב, וכמבואר בדין 8, אבל צריך שיכירו בית דין חתימתה, ובדרך כלל אין בית דין מכיר חתימת אשה, ותצטרך להביא עדים שיעידו על חתימתה, ועיין הערה 31 איך חוכל האשה לשלוח פרוזבול אף אם ביה"ד אינו מכיר חתימתה.

8. גם לדעת הסוברים שאי אפשר לעשות פרוזובול על ידי שליח, אפשר לכתוב הנוסח "מוסרני לכם וכו'" ולחתום על הכתב ולשולחו לבית דין²⁸ אף באמצעות הדואר²⁹, באופן שיגיע הכתב לבית דין לפני ראש השנה³⁰. אמנם צריך שיכיר בית דין את חתימתו, או שיעידו עדים לפניהם שזאת חתימתו, ועיין בהערה³¹.

28. כן מפרש הפני משה דברי הירושלמי "ואפילו נתונים כרומי" שמוסר להם בכתב, וכן עשה החתם סופר בעצמו כמו שכתב בשו"ת חלק חו"מ סי' קיג, והובאו דבריו בפתחי תשובה סק"ג, וכן העיד בספר זיו הים הלכה ב שהחזון איש מסר לו נוסח פרוזובול בכתב ועשה אותו שליח להביאו לבד"ץ העדה החרדית. והטעם שמועיל בכתב הוא שלא גרע מעדות שלדעת רבינו הם מועלת על ידי הכתב, ואפילו החולקים על רבינו הם אינם חולקים רק בעדות, שיש גזרת הכתוב מפייה ולא מפי כתבם. גם יש לדמות פרוזובול לביטול הגט כדרך שמדמין בגמ' גיטין דף לב ע"ב, וביטול הגט אפשר לעשות על ידי הכתב, כמו שנפסק ברמ"א אבה"ע סי' קמא סעיף טב, ומקורו בשו"ת הר"ן סוף סי' מג. ולא עוד אלא שיש טוברים שהדרך למסור חובות לבית דין היא על ידי כתיבה, כמו שכתבנו לעיל הערה 2, ונהי שאפשר לרדות שכתיבה לפני בית דין שאני, מכל מקום לא מסתבר שערך כתיבה לפני בית דין, מצד המעלה שהיא לפני בית דין, יותר מאמירה בעל פה לפני בית דין. 29. שאין כאן דין שליחות, אלא צריך שיגיע הכתב לבית דין, כמבואר בשו"ת חתם סופר הנ"ל, גם לא גרע מגט שאפשר לשלוח על ידי הדואר, כמבואר באבה"ע סי' קמא סעיף לה ובפתחי תשובה שם, וכן פסק בהלכות שביעית כסא דוד ס"ק צט. 30. שהפרוזובול נעשה על ידי בית דין, כמבואר בשו"ת חתם סופר שם, ולכן צריך שיכתבו בית דין הפרוזובול לפני ראש השנה, שאחר ראש השנה כבר נשמטו החובות. עוד כתב שם החתם סופר שאין הפרוזובול מועיל אלא על חובות שנעשו לפני שנשלח הכתב, ולא על חובות שנעשו אחר שנשלח הכתב קודם שהגיע לבית דין. ובספר זיו הים הלכה ב תמה, שהרי מבואר בחתיבות המשפט סי' כה סק"ז וסי' מו סק"ט שבעדות מפי הכתב נעשית ההגדה משהגיע הכתב לבית דין, ואם כן למה לא יועיל לחובות שנעשו עד שהגיע הכתב לבית דין. ויש ליישב שהחתם סופר מורה, שאם יכתוב המלוה שמוסר כל החובות שיעשה עד שיגיע הכתב לבית דין, יועיל הפרוזובול גם לחובות שנעשה אחר ששלח הכתב, אלא ששם ירד החתם סופר לדעתו של הכותב שלא ביקש פרוזובול רק על החובות שנעשו עד שכתב הכתב. 31. יש לקיימו כדן כל מקום שבת דין סופר על חתימה, כמבואר בחו"מ סי' מו ובאבה"ע סי' קמא. ובתשובת החתם סופר שם כתב שיש לכתוב בתוך נוסח הפרוזובול "וניכר לנו היטב שהוא כתיבת החתימת יד החתום מטה... ומדאבתר לנא שכן הוא אשרונהו וקיימנוהו כדחזו", וכן כתב בשו"ת נטיעה של שמחה סי' פט. ולכאורה צריך עיין שאם אין בית דין יכולים לכתוב פרוזובול עד שידעו בבירור שהמלוה מסר את חובותיו, אם כן אין בית דין יכולים לכתוב פרוזובול לשליח המלוה אם אין שני עדים שהמלוה עשאו שליח, ואין נוהגים להקפיד על כך. ואפשר לומר שאם אין שני עדים שהמלוה עשאו שליח, בית דין כותב שהגיע פלוני השליח ואמר שפלוני המלוה עשאו שליח, וכשיבא המלוה לגבות מן הלוח יהיה נאמן שעשה שליח כמינו שהיה יכול לומר פרוזובול היה לי ואבד. ופרוזובול שעשה הגר"י קניבסקי עבור שליח המלוה (מודפס בספר שמיטת כספים ופרוזובול עבור שפט והוצתק פה) אכן כתב שבא לפניו פלוני ואמר שהוא שלוחו של פלוני. ולפי דרך זו אפשר שאף אם הגיע אל בית הדין על ידי הדואר כתב המלוה שמוסר חובותיו לבית דין, ואין בית הדין מכיר כתב יד המלוה, יכולים בית הדין לכתוב באותו דף שכתב זה הגיע לידם ואינם מכירים הכתב, ויכתבו פרוזובול על סמך שאין הכתב מוויז, ויחזירו הכתב למלוה. (ראה מסגרת בעמ' ב')

הרב עובדיה בהגר"י ווסף שליט"א - חבר כולל חו"מ "אוהל יוסף"

כתיבת פרוזובול שלא מדעת המלוה

שליחות בכתבת פרוזובול

והנה לכאורה נראה שאפשר לכתוב פרוזובול שלא מדעת המלוה, מדן ז' וכן לאדם שלא בפניו, שניחא ליה למלוה שלא ישמט חובו, והבת דין וזכים עבורו ומוסרים את חובותיו אליהם, במקום שהמלוה עצמו ימסור להם את חובותיו. אלא שזכיה מדן שליחות, שהמלוה נעשה כשלוחו של הווכח, והאחרונים נחלקו אם המלוה יכול למנות שליח לכתוב עבורו פרוזובול. דעת המהריק"ש בסי' סו סעיף יט שאין המלוה יכול למנות שליח, כיון שאינו מוסר לשליח דבר ממנו, רק מילי, ומילי לא ממשכן לשליח. וכן כתב בברכי יוסף או"ח סי' תלד סק"ה שלפי דעת המהרי"ט בשו"ת ח"א סי' קכו שאי אפשר להקדיש על ידי שליח משום דהוי מילי, הוא הדין שאי אפשר לעשות פרוזובול על ידי שליח. אבל הביא שבספר בתו כהונה סי' כד חולק וסובר שאפשר להקדיש על ידי שליח, והא דקיימל מילי לא ממשכן לשליח, היינו רק לענין שאין השליח יכול למסור לשליח אחר, אבל הנמשלח עצמו יכול למנות שליח אף למילי, ואם כן אף פרוזובול אפשר לעשות על ידי שליח. עוד מציינו ברידושי הגרעק"א בריש פרק השולח שחולק על המהרי"ט, וסובר שכל דבר שנגמר בדיבור, כביטול הגט, נחשב למעשה, ואפשר לעשות על ידי שליח. ולפי דבריו בפרוזובול שהכל נגמר מיד כשמוסר השליח הדברים בשם משלחו, אפשר לעשות על ידי שליח. וכן המנהג שעישים פרוזובול ע"י שליח, וכמו שכתב בשו"ת להורות נתן ח"י סי' קוד ובספר שמיטת כספים עמוד קלו ובספר שבות יצחק דיני פרוזובול עמוד כ. ואם כן לכאורה אפשר לזכות את המלוה בפרוזובול שלא מדעתו.

וזן מאדם שלא בפניו

עוד יש לדון אם מהני זכיה בפרוזובול, שהרי נחלקו הפוסקים אם זכין מאדם שלא בפניו, דעת המרכבת המשנה בפ"ו מהלכות גירושין והקצות החושן בסי' רנג סק"י ובאבני מילואים סי' לו סק"ב שאי אפשר לזכות מאדם שלא בפניו, והיינו שאי אפשר להפקיע ממנו אדם שלא בפניו אף אם הפקיעה זו מועלת לזכותו של האדם. ואם כן היה מקום לומר שבכתבת פרוזובול מוסרים את החוב לבית דין, והוי כזכין מאדם שאינו מועיל אף לזכותו. אמנם יש לדחות דבנידון דין תועיל זכיה, כיון שאין מוצאים שום ממין מהמלוה, אלא שנותנים זכות נגישה לבית דין על החוב, ואין בית דין נושעים אלא בשביל המלוה, ועל ידי זה יכול המלוה לגבות את חובו לאחר שביעית. וביותר, לפי מה שפירש הרמב"ם בפירוש המשניות שביעית פ"י מ"ד שפרוזובול הוא מסירת מודעה לבית דין, ואין מוסרים החובות כלל לבית דין, אם כן ודאי אין שייך לומר בזה שאין זכין מאדם שלא בפניו.

שאלה: אדם שלוח ממי שאינו שומר תורה, וידע שהמלוה יגבה ממנו את חובו לאחר השביעית, האם יכול לעשות פרוזובול שלא מדעת המלוה, כדי להצילו מאיסור לא יגוש.

תשובה:

א. לדעת החזון איש אפשר לכתוב פרוזובול שלא מדעת המלוה, כשהמלוה אינו יכול, או ששכח לכתוב פרוזובול. אבל בשם הגרי"ש אלישיב כתבו שאי אפשר לכתוב שלא מדעתו.
ב. אף לדעת החזון איש אי אפשר לכתוב פרוזובול עבור מלוה שאינו שומר תורה ומצות. ויש הרבה צדדים לומר שאפשר לכתוב אף עבור מלוה שאינו שומר תורה ומצות, וכן נוטה דעת השבט הלוי. ויתכן שאף לדעת החזון איש אפשר לכתוב עבור מי שאינו רשע להכעיס.

תוספתא - דעת רבנן שכותבים פרוזובול שלא מדעת המלוה

איתא בתוספתא ג"ב פ"א ה"ו "כותבין... גזרי דינן ופרוזובולין שלא מדעת שניהם, ורבי אומר אין כותבין פרוזובול אלא מדעת המלוה. דברי התוספתא הובאו בחידושי הרשב"א בב"מ דף קסו ע"ב. ובאור זרוע פסקי עבודה זרה סי' קכ מבאר וז"ל: "דעת הלוח כולי עלמא לא פליגי דלא בעינן, כי פליגי דוקא בדעת מלוה הדילמא דעתו שתהא שביעית משמטת כדי לקיים מצות עשה". ומבואר מדבריו שלדעת רבנן אפשר לכתוב פרוזובול שלא מדעת המלוה, כיון שיש בה זכות למלוה שיזכר לגבות חובו ולא יעבור בלא יעש, ולדעת רבין צריך דעת המלוה, שנא רוצה המלוה להשמיט את חובו. והלכה כרבנן, דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו ולא מחבירו. אבל במפרשי התוספתא פירשו בדרכים אחרות, בחסדי דוד על התוספתא מפרש דמיייר לענין כתיבת טופס הפרוזובול, שיהיה מוכן בבית דין כשיבא המלוה לכותב, דומיא דגזרי דינן, וסובר רבי שאין לכתוב, אפילו טופס, שלא מדעת המלוה, כיון דמחוי כשיקרא. ועל דרך זה מפרש גם במנחת יצחק על התוספתא. ומבאר הטעם שאין מטריחים בית דין לכתוב פרוזובול לטווא, שנא יפרע הלוח קודם השביעית. ובחזון יחזקאל מפרש שרבנן סוברים שבית דין כותבין פרוזובול למלוה אחר שמסר פרוזובול לפני הדיינים בעל פה. ולפי פירושים אלו אין הוכחה שאפשר לכתוב פרוזובול שלא מדעת המלוה, כשאין המלוה בא לבית דין.

וכן נראה לכאורה פשוט הלשון בתוספתא, שהרי מיייר שם גם משטרות נוספות שכותבים שלא מדעת, כגון כותבין שטר ללוח בלא מלוה, דמיייר לענין כתיבת השטר כדי שיהיה מוכן לצורך ההלוואה. ועל דרך זו יש לפרש בפרוזובול, שכותבים השטר לפני מסירת הפרוזובול שתהיה אחר כך. אבל מדברי האור זרוע נראה דמיייר לענין כתיבת פרוזובול שלא מדעת המלוה כלל, שהרי כתב שדן זה תלוי אם המלוה רוצה בעצם עשיית הפרוזובול.

הַפֶּתַח בְּשׂוֹמ' ו'

1. אמנם דעת הרמ"א ב"ד סי' שכח ס"ג בשם תרומת הדשן שזכין מאדם שלא בפניו, שכתבו שאפשר להפריש חלה שלא מדעת בעל העיסה, במקום שהתפרשה לזכות בעל העיסה, אף שמפקיעים את החלה מרשותו. ומטעם זה פסקו בשו"ת באר יצחק סי' א ובשו"ת ח"ס אה"ע סי' יא שאפשר למכור חמץ שלא מדעת הבעלים.

הנהגה מממן חבירו בטעות - האם חייב לשלם וכמה

שלו, הוא הדין מקבל מתנה בטעות שלא ידע שהמתנה לא היתה של הנותן, אף שאין לחיובו מדין מזיק כיון שהוא אנוס, מכל מקום חייב באונסים כיון דכל הנאה שלו. אבל מסיק שם בשער משפט, שהעיקר שהמקבל מתנה בטעות פטור מאונסיין.

שובר הצר גזולה בפחות משוויה

בשו"ע חו"מ סי' סג סעיף י נפסק שהשובר חצר בפחות משוויה, ואחר כך נודע לו שהיא גזולה, חייב לשלם לנגזל דמי שכירות מלאים. ובקצות החושן שם סק"ז הקשה מאי שנא מהניח להם אביהם פרה שאולה וטבחהו ואכלוה משלמין דמי בשר בזול, והיינו שליש פחות משווי, ואמאי יצטרך השוכר לשלם שכירות מלאה, ומסיים בצ"ע. ובנתיבות המשפט מיישב הקושיא שכיון שאחריות השכירות על המשכיר, והמשכיר חייב לשלם לשוכר כל מה ששילם השוכר לנגזל, אדעתא דהכי דר בדירה שישלם לנגזל הכל ויחזור לתבוע את המשכיר. אבל אם קיבל את החצר בשאלה, ללא תמורה, אינו משלם רק כשיעור מה שנהנה. ובאלום המשפט חולק על הנתיבות וסובר שאין לחייב את השוכר לשלם יותר מצד שיכול לחזור ולגבות מן המשכיר.

ובספר קהלות יעקב ב"ק סי' יח מיישב קושיית הקצות, שלא אמרו חכמים שיוורשים ששחטו פרה שאינה שלהם נחשבים לאונסים רק במטלטלין, שחזקה כל מה שתחת ידי אדם הרי הוא שלו, והיוורשים סמכו עצמם על החזקה, ולא היה להם לעלות על דעתם שהפרה אינה של אביהם. אבל בחו"מ סי' סג מיירי בקרקע, שאין בה חזקה רק לאחר אכילת פירות שלוש שנים, והגזולן לא החזיק שני חזקה, ואם כן לא היה השוכר יכול להסתמך על חזקה שהחצר שייכת למשכיר, אלא שהשוכר האמין למשכיר שהחצר שלו, ועל כן אינו נחשב לאנוס, והייב לשלם כל דמי השכירות שהפסיד לבעל החצר, אף על פי שהוא לא נהנה כפי ערך כל דמי השכירות.

וביותר לשיטת הרמב"ן (הובאה בשיטה מקובצת כתובות דף לז) שמזיק באונס חייב, ויוורשים ששחטו ואכלו פרה שאולה פטורים כיון שעשו כן ברשות (פירוש, שהכמה באה לרשותם ע"י הבעלים עצמם, שהשאלוה לאביהם. והקהילות יעקב בסי' כד מבאר כוונת הרמב"ן, שהיוורשים שחטו הפרה ברשות התורה, שעל פי דין תורה היו רשאים לשחטה בחזקת שהוא ירושתם, דחזקה מה שתחת ידי אדם הרי הוא שלו). אם כן מובן בפשיטות שהשוכר חצר ונמצאת שהיא גזולה, שלא ירד לחצר לא ע"י רשות הבעלים, ולא ברשות התורה, שהרי הגזולן שהשכירה לא החזיק שלוש שנים, שפיר יש לחיובו כדן מזיק באונס.

אלא שלכאורה יש להקשות על דברי הקהילות יעקב, כמה שהצריך שתהיה למשכיר חזקת שלוש שנים כדי לפטור את השוכר, שיש לומר שלא הצריכו חז"ל חזקת שלוש שנים רק אם יש אחר שמוכיח שהקרקע היתה שלו, אבל כל זמן שאין הגזול מביא ראיה שהקרקע היתה שלו, נאמן המחזיק לומר שהקרקע שלו, אף אם אין לו חזקת שלוש שנים.

ויותר מזה מצינו בנתיבות המשפט סי' קמו סק"ט וסי' רנט סק"ג, שאף במטלטלין, אם אין אחד מוחזק בהם, נאמן אדם לומר שהם שלו, כל זמן שאין אחר חולק עליו, ואם בא אחר שאינו טוען שהמטלטלין שלו והזיקם, חייב לשלם את הנוק למי שטוען שהמטלטלין שלו, דברי ושמא ברי עדיף כל שאין כנגדו חזקת ממון. ורק אם הגיע אבידה לדי המוצא, שתופסה בחזקת בעליה, צריך המוצא להביא ראיה שהאבידה שלו.

ונראה שטעם זה לא תירצו הקצות והנתיבות כתיורצו של הקהילות יעקב, שסברו שאין צריך חזקת שלוש שנים כשאין מערער שמביא עדים שהקרקע היה שלו.

ועל כל פנים בעצם יסודו של הקהילות יעקב, שלא אמרו שהשתמש בכר שאינו שלו משלם רק על הנאתו, רק כששתמש על פי הדין, אבל במקום שהיה לו לחשוש שמא אין זה שלו, אינו נחשב לאנוס ומשלם כל מה שהזיק, לא מצאנו מי שיחלוק עליו.

תוספת מס' י'

1. דעת החוות דעת שם שאפילו אם אכלו מקבל המתנה אינו חייב לשלם מדין נהנה, מאחר שהמתנה שקבל היא גנובה, מיד כשלקעטו נעשה בו 'שינוי' ויצאה הגניבה מרשות בעלים, ששינוי קונה בגנבה, ואין ההנאה באה לאוכל רק במעיו לאחר שבלע, ואז כבר יצא מרשות בעלים, ואם כן על ההיזק פטור מטעם אונס, ועל ההנאה פטור כיון שאינו נהנה ממנו הנגזל. מיהו ברשב"א ובראב"ד שהובאו לעיל מבואר להדיא שגם בגזול ולא נתייאשו הבעלים ובא אחר ואכלו, אילו לא ידע שהוא גזול משלם דמי בשר בזול מדין נהנה. וצ"ע.

2. ועיין שם, שדין זה הוא לדעת הר"ף ורוב הפוסקים שזה לא נהנה וזה חסר חייב, כיון שאכל חסרונו של חבירו, ולכן חייב השוכר בפחות משוויה כל דמי השכירות, אף על פי שלא נהנה כפי ערך כל השכירות.

שאלה: מעשה בבחור ישיבה שאמו שלחה לו עוגה לחדרו שבפנימיה, לכבוד יום הולדתו. השליח שהביא את העוגה טעה והניחה בחדר של בחור אחר באותה פנימיה. אותו בחור סבר לתומו שהעוגה נשלחה אליו, והזמין את חבירו לאכול את העוגה. לאחר שסיימו לאכול את העוגה הגיע הבחור שהעוגה נשלחה אליו, ותבע את האוכלים לשלם לו על העוגה שנאכלה.

תשובה: דיר החדר, שהיה עליו לחשוב שיתכן שהעוגה אינה שלו, חייב על כל הנוק שבאכילת העוגה. אך חבירו, שלא היה עליהם לחשוב שבעל החדר מכבד אותם בעוגה שאינה שלו, חייבים לשלם תמורת הנאתם, שני שליש משוויה של העוגה שאכלו, אך לא את מלוא המחיר.

יורשים ששחטו פרה שאולה

בגמ' ב"ק דף קיב ע"א "אמר רבא הניח להם אביהם פרה שאולה משתמשין בה כל ימי שאלתה מתה אין חייבין באונסיה, כסבורים של אביהם היא וטבחהו ואכלוה משלמין דמי בשר בזול". שיעור 'דמי בשר בזול', פירש רש"י בכתובות דף לז ע"ב, שהוא שני שליש משווי הבשר, כמבואר בב"ב דף קמו ע"ב לענין אחר.

ובחידושי הרשב"א שם הקשה אמאי אין היוורשים משלמים דמי כל השור, כדן המבואר בב"ק דף קיא ע"ב גול ולא נתייאשו הבעלים ובא אחר ואכלו, יכול הנגזל לגבות את הגזילה מן הנגזל או מן האחר שאכלו, וכן יורשי הגזולן שאכלו מה שגזל מורישם ולא נתייאשו הבעלים, חייבין לשלם. ומיישב שהדין בב"ק הוא כשהאחר אכל בתורת גזילה, אבל היוורשים שאכלו את הפרה שאולה, היו סבורים שהיא של מורישם, ואכלוה בחזקת היתר, על כן פטורים הם על הנזק ומיהו חייבים הם לשלם דמי בשר בזול, תמורת הנאתם. ולפי תירוץ זה, יורשים שאכלו מה שגזל מורישם, ולא ידעו שהוא גזול, אינם משלמים רק דמי בשר בזול. עיין יישוב הרשב"א כתב גם בריטב"א שם, ובשיטה מקובצת בשם הראב"ד.

והנה בשו"ע חו"מ סי' ססא ס"ז נפסק: "מת והוריש הגזילה לבניו... אם אכלוה, בין בחיי האב בין לאחר מותו, אם קודם יאוש אכלוה חייבים לשלם". ולפי דברי הרשב"א צריך לומר דמיירי שידעו שהוא גזול, ולכן משלמים הכל, אבל אם היו סבורים שהיא של אביהם אינם משלמים רק דמי בשר בזול.

מחלוקת הפוסקים בממון גנוב שניתן במתנה לאחר

ביו"ד סי' קעז סעיף לב נפסק בענין מתעסק בממון חבירו להרוויח בהם לחבירו "נתן המתעסק מתנה מהמטלטלין של העסק או מהמעוה לאחרים, והביא בעל הממון ראיה ברורה שהם מזה העסק, מוציא מידם, אפילו שינה אותם מקבל המתנה או מכרם או נתנם לאחרים או הפסיד, חייב לשלם, והכל בראיה ברורה".

ובשו"ך שם בסק"ס הביא דעת הפרישה שהנותן מתנה הראשון חייב לשלם אם נפסד ממון העסק, אבל הנותן השני שלא ידע שהממון ניתן לו באיסור פטור. עוד הביא דעת הב"ח בקונטרס אחרון שהנותן מתנה השני חייב לשלם לבעל הממון אף שלא היה יודע שהממון היה מן העסק. ובנקודות הכסף שם הוסיף וז"ל: "ומכל מקום גם זה קשה על הפרישה דהא כיון דלא נתייאש בעל העסק יכול לגבות ממי שירצה אע"פ שהמקבל השני לא ידע דמשל עסק הוא וכמו שנתבאר בח"מ סי' שס"א דהגזול מחבירו ונתנו לאחר ואכלו רצה מזה גובה ורצה מזה גובה אע"פ שלא ידע שהוא גזול ע"ש וא"כ יכול לגבות מהמקבל השני דמי שוין". ובחוות דעת שם מיישב דעת הפרישה, שאין מקבל מתנה חייב לשלם יותר מהנאתו, אם לא ידע שהמתנה לא היתה של הנותן, כיון שהזיק באונס. ועיין שם במקור מים חיים שכתב שהחוות דעת כיוון לדעת הרשב"א והריטב"א שהובאו לעיל.

ובשער משפט סי' עב סקל"א האריך בעניין זה, ומיישב שיטת הב"ח והנקודות הכסף, על פי דברי הגמ' בסנהדרין דף עב ע"א שחיוב גזולן באונסים הוא כחיוב שואל שכל הנאה שלו, וכתב שכשם שגנב חייב באונסין כשואל כיון שמחזיק הגזילה תחת ידו כאילו כל הנאה

דעות האחרונים בכתבת פרוובול שלא מדעת אבל לכאורה יש לדקדק שאין בית דין יכולים לכתוב פרוובול שלא מדעת המלוה, ממה שכתב בשו"ת חתם סופר חלק ח"ימ סי' קיג באחד משלח מכתב לבית דין שמוסר להם חובותיו, וכתב שם שיכולים בית הדין לכתוב פרוובול לשולח המכתב, כיון שגילה דעתו שהוא חפץ למסור להם את חובותיו, ויש להם לכתוב זמן הפרוובול כהזמן שנכתב המכתב, ולא זמן כתיבת הפרוובול, שהרי פרוובול מאוחר פסול. ואם נאמר שאפשר לכתוב פרוובול מדין זיכין, אם כן יכולים בית הדין לכתוב זמן כתיבת הפרוובול, מדין זיכין, ומוכח מדברי החתם סופר שאין לכתוב פרוובול מדין זיכין, ואפשר לדחות, שאם שלח לבית דין שמוסר להם חובותיו, גילה בדעתו שאינו חפץ לעשות פרוובול רק באמצעות מסירת החובות שמוסר במכתבו, ועל כן אין לבית דין לעשות פרוובול מדין זיכין.

בדומה לדרך זו כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ה סי' ריב בדנודן החתם סופר שולח המכתב סבר שעיי מסירת החובות במכתב נעשה פרוובול כדן, וגילה דעתו שאינו חפץ למסור רק החובות שנעשו עד כתיבת מכתב זה בכתבת החובות, ולכן אין בית דין יכולים לכתוב פרוובול על חובות שנעשו אחר כתיבת המכתב. ובספר שבת יצחק עמ' כג דקדק מדברי החתם סופר שאין לכתוב פרוובול מדין זיכין. וכן הביא דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א שאי אפשר לעשות פרוובול שלא מדעת המלוה, שאין לנו אלא מה שתקנו חכמים, שהמלוה עצמו או שלוחו ימסרו את החובות לבית דין.

זכיה לרשע כדי להצילו מאיסור מדין זיכין

ובספר נחלת אליהו (דוושניצ'ר) הידוע דינים את קד כתב ששאל את החוון איש, אם אפשר לעשות פרוובול שלא מדעת המלוה, והשיב לו שאם המלוה רוצה לעשות פרוובול כדי שלא לגבות מהלוה באיסור ושבת, ניתן לעשות פרוובול עבורו, אך אם המלוה רשע ואינו רוצה לעשות פרוובול, ואם היו שואלים אותו אם לעשות פרוובול עבורו, היה מסרב, לא אמרינן זיכין לאדם שלא בפניו, ואי אפשר לעשות פרוובול עבורו. ולא אמרינן שכיון שאם היה יודע שיש איסור לפני עונש, היה רוצה שיעשו פרוובול עבורו, נחשב לזכות, שאין הלכיים רק לפי רצונו בעשייתו, שאם היה יודע היה רוצה. וכן פסק בספר דרך אמונה הלכות שמיטה פי"ט סקצ"ט.

אכן בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ריח כתב שדעתו נוטה שאפילו רבי שחולק בתוספתא וסובר שאין כותבין פרוובול שלא מדעת המלוה, מודה שאפשר לזכות פרוובול לאדם שאינו שומר תורה ומצוות, שהרי אין הרשע רוצה שהחוב ישמט כדי לקיים המצוה, ובדאי רוצה בכתבת הפרוובול, כדי שיוכל לגבות חובותיו בהיתר. ובדומה לדין המבואר ברמ"א באה"ע סי' א סקצ"י שמוכח גט למומרת, כדי להצילה מאיסור אשת איש, והקשה באבני מילואים שם סק"ה לפי מה שכתבו התוס' בכתובות דף יא ע"א שזכין לאדם שלא בפניו, משום דאנן סהדי שהוא רוצה שנהיה שלוחין שלו, אם כן מומרת דשבקא היתרא ואכל איסורא, אנן סהדי שאינה רוצה שנהיה שלוחין לקבל גיטה, ומיישב על פי מה שכתב הקצות החושן בסי' קה סק"א דאין טעם דין זיכין משום אנן סהדי, אלא גזרת הכתוב שיכולין לזכות לאחר בדבר שהוא זכות, וממילא לא איכפת לן במה שהמומרת בעצמה אינה רוצה בנט, כיון שלמעשה זכות היא בשבילה להתגרש מבעלה כדי ליציל מעבירה. ולכאורה הוא הדין שזכות היא

לרשע שיכתבו לו פרוובול. ודברי החוון איש אינם רק לפי הראשונים הסוברים שזיכין הוא מטעם אנן סהדי, אבל לדעת הקצות בבבאור דברי הרמ"א שזיכין הוא מגזרת הכתוב, הוי זכות למלוה במה שעושים לו פרוובול להצילו מאיסור.

עוד יש לדון, שיתכן לומר שאם יסבירו למלוה שאם יעשו פרוובול עבורו, יוכל לגבות מהלויים שהם שומרי תורה ומצוות, והם ישלמו לו גם מחובותם ההלכתיות, ולא יצטרך המלוה להשתמש באמצעים משפטיים, וכן יוכל לתובעם בבית דין, ורצה המלוה שיכתבו עבורו פרוובול, ואם כן אף שאין אנן סהדי שהוא רוצה בכך, מכל מקום גם אין אנן סהדי שאינו רוצה בכך, ויש לומר שעם זה בכלל זיכין לאדם שלא בפניו, כיון שהוא מסכים למעשה המוכה. וכן כתב בשו"ת ד' שלום ואונג'ר סי' א בשם השיטה מקובצת בכתובות דף יא ע"א שלכך חזר המשנה יאומר שאין חבין לאדם אלא בפניו, לומר שכל מקום שאין בוה חוב, נחשב לזכות, זיכין לאדם שלא בפניו. וכן מצדד בשו"ת ויען יוסף ח"א סי' רו אות ו' שכל מקום שאין הפסד למי שמוכין לו, ואם היו שואלים אותו היה מסכים, הרי הוא זיכין, ואין צורך שיהיה אנן סהדי שהיה מבקש את זה. ע"ש. אמנם דעת הגדוע ביהודה בשו"ת מהר"ו קמא אה"ע סוף סי' ע נראה שאין דין זיכין בדבר שאין בו לא חוב ולא זכות, שכתב שאי אפשר לזכות גט לאשה שזינתה, שאף שאין בו חוב, שהרי אסורה לבעלה ואין לה כבר שום זכות מתנאי כתובה, מכל מקום אף זכות אין לה. אך בנידון דין נראה שזכות גמורה היא למלוה בכתבת הפרוובול, שהוא נציל מעבירה, ואף יוכל לגבות חובותיו, ויתכן לומר שאם היה מבין ענין פרוובול היה מבקש שיכתבו לו. ואפשר לומר שאף החוון איש לא אמר שאי אפשר לזכות פרוובול רק ברשע להכעיס, שאם יודיע לו שכתבו פרוובול עבורו, יתנגד לכך, אבל אדם שאינו שומר תורה מחמת חוסר ידיעה, אפשר לכתוב לו פרוובול מדין זיכין.

כתיבת פרוובול שלא מדעת המלוה והלוה

והנה בתשובות והנהגות ח"ב סוף סי' תשח כתב שאפשר שאין כותבין את הפרוובול שלא מדעת המלוה והלוה, כיון שהפרוובול לחובת הלוה. ולכאורה נראה מבואר כן בתוספתא הג"ל לפי הגירסא שלפנינו שלדעת רבי כותבין את הפרוובול רק מדעת הלוה. וכן גרס החסדי דוד. ולכאורה נראה הטעם שאם כותב שלא מדעת שניהם הרי הוא כתופס לבעל חוב במקום שחב לאחריני, שאין זיכין לאדם באופן שיש בוה חוב לאחריני. וכן כתב הקצות בריש סי' קה שאין דין זיכין כשיש בוה חוב לאחריני. אמנם דבריו צ"ע שהרי לדעת התוס' בב"מ דף י' ע"א אף שלוח המלוה אינו יכול לתפוס במקום שחב לאחריני, ואם כן איך יכול המלוה לכתוב פרוובול על ידי שלוח שלא מדעת הלוה, אלא על כרחי צריך לומר שעשיית פרוובול אינה נחשבת יחב לאחריני, כיון שאין ענין זה שייך ללוה כלל, אלא זכותו של המלוה היא למסור חובותיו לבית דין לגבותן, והלוה אינו חשבו בעל דבר בענין זה כלל. ובדרך זו כתבו האחרונים ליישב קושיית הקצות בסי' סו סקצ"ו איך כותבין פרוובול שלא מדעת הלוה, הרי שטר שנכתב שלא מדעת המתחייב פסול, מדין זיכיהם ולא מפי כתבם, ומיישבים שאין הפרוובול שייך ללוה כלל, אלא שהוא ממילא מפסיד, ולכן אין צורך דעתו. וכן משמע בשו"ת הריב"ש סי' שפ"ב. ואם כן איך כתיבת הפרוובול נחשבת יחב לאחריני.

2. וכעין מה שכתב בשו"ת באר יצחק א"ח סי' א ענף ג שבמקרה שאחד מינה שליח בפירוש אין אחרים עושים לו שליחותו מדין זיכין, שהרי גילה בדעתו שהוא מקפיד שיהיה בתורת שליחות, וכמו שכתבו התוס' בקדושין דף כג ע"ב ד"ה מהו. וכי"כ בשו"ת אחיעזר ח"א סי' כח אות יז.

ונחזור לנידון דידן. בעל החדר, שלא ידע מי הביא את העוגה, היה לו לחשוש שמא אינה שלו, ואינו נחשב כמזיק באונס, והייב לשלם מחיר מלא על כל מה שהזיק. אבל חביריו אינם חייבים מדין מזיק, כיון שלא היה עליהם לדעת שהבירם מכבד אותם בעוגה שאינה שלו, ואדרבה אם הבירם אמר להם שהעוגה שלו, הרי אכלו ברשות התורה, שחזקה כל מה שתחת יד אדם שלו, אלא שהיבויים לשלם שני שלישי מדין נהנה שלא על דעת לשלם.

3. ובדרך אחר כתב האולם המשפט לפרש שהוא דהשכיר בית שאינו שלו, ודל': "ודאי שאין לזמות הא דהכא לטבחיה דשם דהתם דבאמת אינו גולן אלא דמה"מ אנסי' באונס כזה שטרין אבל ודאי שיש לאדם לחקור על מה שלוקח אם אינו גזולה ואכן אם יאכל אדם בשר בחזקת שהוא שלו ונמצא של חבירו ודאי לא יפטור וראיה ברורה מסנהדרין (נ"א) בת כהן שנשאת לישראל שאכלה תרומה משלמת את הקרן ואינה משלמת את החומש ומדאיצטרין לאשמעין דאינה חייבת בחומש ע"כ איירי בשוגגת ואפי' תני משלמת את הקרן ומשמע כל הקרן וכי ועכ"פ זה ברור דמשמע דחייבת כל הקרן ולא פטרינן לה בזה משום אונס שהיתה סבורה שהוא חולקן שלה וה"נ לא פטרינן במה שסבור שהוא של הנותן". ומדבריו משמע שכל שאינו בידו כדן חייב.

4. ונראה שאין לחייבו על החצי השני מדין מוסר ממון חבירו, אף שאינו בגדר אונס, שהרי יתכן שבאופן זה דינו כשוגג, ויש לפוטרו מטעם גרמי בשוגג, אם לא שנאמר שנחשב לפשיעה.

עוד יש לציין שהרי יש מחלוקת בפוסקים האם גולן בשוגג חייב באונסין, אבל בנידון דידן אין לחייב את האוכלים מדין גולן בשוגג, שהרי ביתומים ששחטו ואכלו מבואר להדיא שפטורים באונסין, ובתכרד לומר כמו שמחלק במחנה אפרים הלכות גזילה סי' ז שאם לא נתכוון להוציא החפץ מרשות הבעלים אינו גולן כלל, אף לסוברים שגולן בשוגג חייב, ורק הקונה מן הגולן נחשב לגולן בשוגג כיון שנתכוון לקנותם ושיצאו מרשות הגולן, אבל זה שנתכוון לאכול שסבור שהוא שלו, או שסבור שבעל האוכל מזמין אותו לאכול אינו נתכוון לקנות. אבל במילואי חושן על הקצות סי' כה הערה 71 כתב לדייק מרשיי בחולין דף מא ע"א שהמגביה דבר של חבירו וסבור שהוא שלו נעשה גולן, ולכאורה קשה מיתומים ששחטו ואכלו, וע"ש שתיירץ דאולי גולן באונס פטור כדן מזיק באונס.

תמונה: ד"ר אהרן שניידר